

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК [343.123.12: 343.341] (477)(043.3)

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ, ЯК ОДНА З ФОРМ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Лев ГУЛА,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки
Львівського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

Legalization (washing) of the profits got a criminal way is described, that accomplished by the organized criminal groups, and call counteractions to them.

Beginning democratic transformations Ukraine ran into considerable obstacles on the way of construction of new social and political and economic relations, from by the height of criminal displays. A criminal danger is in the epicenter of the most sharp problems that disturb society, she creates the serious threat of life, to the health, rights and freedoms of citizens, society and national safety of the state.

Key words: laundering, criminal profits, financial operations, bodies of counteraction.

АНОТАЦІЯ

Охарактеризовано легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що вчиняється організованими злочинними групами, та заходи протидії їм.

Розпочавши демократичні перетворення Україна зіткнулася зі значними перешкодами на шляху побудови нових суспільно-політичних і економічних відносин, зі зростанням злочинних проявів. Кримінальна небезпека перебуває в епіцентрі найбільш гострих проблем, які турбують суспільство, вона створює серйозну загрозу життю, здоров'ю, правам і свободам громадян, суспільству й національній безпеці держави.

Ключові слова: легалізація, злочинні групи, злочинні доходи, фінансові операції, органи протидії.

Постановка проблеми. Світовим співтовариством визнано, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, стала глобальною загрозою економічній і політичній безпеці суспільству. У зв'язку з активним розвитком банківської системи, технологічним удосконаленням здійснення фінансових операцій спостерігається наявність злочинних транснаціональних організацій, які використовують світову банківську систему для фінансування тероризму та вкладання «брудних» коштів у світову економіку, що спричиняє виникнення системи загроз для фінансових ринків України. Для України проблеми боротьби з відмиванням «брудних» грошей та капіталів, протидії офшорному бізнесу є надзвичайно важливими, оскільки значна частина вітчизняного капіталу витікає з країни саме через банківську систему. У багатьох випадках ці капітали повертаються на батьківщину вже у формі іноземних інвестицій із відповідними «пільговими» умовами.

У зв'язку з активним розвитком фінансової системи, технологічним удосконаленням здійснення фінансових операцій, проникненням у національну економіку транснаціональної злочинності, створенням системи загроз для фінансових ринків України, протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, потребує усвідомлення природи та чинників поширення цього суспільно небезпечного явища, а також відповідного правового забезпечення, узгодженого з міжнародними стандартами.

Мета дослідження полягає у дослідженні легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що вчиняється організованими злочинними групами.

Стан дослідження. Проблеми щодо протидії злочинам, пов'язаним з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, досліджували вітчизняні вчені та практики: М.М. Андреев, С.Н. Баліна, Г.М. Бірюков, В.М. Бутузов, О.Ф. Долженков, М.В. Джига, Л.М. Доля, В.К. Гріщук,

О.Ф. Каївець, Я.Ю. Кондратьєв, Р.О. Коніжай, О.Є. Користін, М.В. Корнієнко, В.С. Мицишин, Н.М. Мироненко, С.І. Ніколаюк, Д.И. Никифорчук, В.М. Попович, Г.М. Потинка, О.Б. Сахарова, А.Г. Семчук, М.С. Хруппа, В.І. Шакун, І.В. Цюприк, А.І. Ярмоленко та ін.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання сучасного суспільства нерозривно пов'язане із запобіганням різноманітним загрозам, які особливо набувають свого поширення у період реформування економічної системи. Серед основних загроз набули поширення складні та небезпечні для нашої держави соціально-економічні явища: тіньова економіка, особливо її кримінальна складова, організована злочинність з її проникненням у систему економічних відносин, корупція на усіх щаблях державного управління, витік капіталу за кордон за наявності дефіциту інвестиційних ресурсів.

Небезпека групової злочинності полягає не у кількості вчинених злочинів, а в загрозі, яка виходить від цього явища. Вона посягає на органи управління та влади, заражає їх корумпованістю, впливає на стан суспільства, її зростаючі масштаби негативно позначаються на економічному процесі розвитку держави, демократизації суспільного життя країни.

Сучасна групова злочинність, яка переростає в організовану, схильна до нескінченного зростання, використовує нові можливості (законні чи незаконні) для отримання надприбутків, що у кінцевому результаті може призвести до заволодіння владою та завдати значної шкоди міжнародному співтовариству.

Легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом, як вид злочинної діяльності організованих злочинних утворень недостатньо вивчений юридичними науками як в Україні, так і в державах Європи і СНД. Незважаючи на те, що кримінальним законодавством Росії, Німеччини, Швеції, Франції, Англії, інших європейських держав передбачена кримінальна відповідальність за легалізацію незаконних доходів, під час розслідування та судового розгляду виникає чимало проблем.

Більшість дослідників механізм легалізації злочинних доходів розглядає як введення кримінальних грошей у легальний обіг через банківсько-фінансові установи, підприємницьку та іншу економічну діяльність. Організовані злочинні групи, злочинні організації (спільність) легалізують злочинні доходи шляхом здійснення банківських, фінансово-господарських, зовнішньоекономічних та інших господарських операцій, придбання рухомого і нерухомого майна, правових документів, інших документів, що виконують роль грошового еквівалента.

Безумовно, для легалізації, тобто введення злочинних доходів у легальний обіг, злочинці використовують різноманітні способи. На нашу думку, способом легалізації злочинних доходів є система дій, прийомів,

операцій, методів впливу, що спрямовані на досягнення злочинної мети введення кримінальних доходів у легальний обіг.

Аналіз оперативної інформації, матеріалів слідчої практики в Україні і РФ дозволяє виділити чотири основні групи способів легалізації злочинних доходів організованими групами, злочинними організаціями, спільнотами, а саме: 1) способи легалізації рухомого майна, здобутого злочинним шляхом; 2) способи легалізації нерухомого майна, здобутого в результаті злочинної діяльності або участі у ній; 3) способи легалізації документів, що виконують роль грошового еквівалента; 4) способи легалізації правових документів, що підтверджують право володіння рухомим або нерухомим (одночасно рухомим і нерухомим) майном, або його частиною, здобутих в результаті злочинної діяльності або участі у ній.

Ефективність і небезпечність того чи іншого способу легалізації злочинних доходів залежить від ретельно продуманих і заздалегідь запланованих системи дій, прийомів, операцій та методів впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, службових осіб банківських, фінансово-кредитних установ, державних службовців владно-управлінських органів. Зокрема, це можуть бути понадуставні, фіктивні, протиправні дії суб'єктів підприємницької, зовнішньоекономічної та іншої господарської діяльності; операції банківських, кредитно-фінансових установ. Організатори злочинного бізнесу заздалегідь планують і використовують методи впливу на службових осіб банківських, фінансово-кредитних установ, владно-управлінських органів, суб'єктів підприємницької діяльності (незалежно від форм власності). Це дача хабара; прямий підкуп (не окремої послуги, а безпосередньо державного службовця, тобто його благонадійності для постійної підтримки); погрози, шантаж, здирництво та інші примусові (фізичні і психічні) методи відносно фізичних і юридичних осіб.

Грошові кошти, інше рухоме і нерухоме майно організовані злочинні утворення легалізують, використовуючи низку фінансових, фінансово-господарських операцій.

Водночас організатори злочинного бізнесу використовують різні основні та проміжні активні протиправні дії для забезпечення ефективної і безпечної легалізації рухомого і нерухомого майна. До найпоширеніших можна віднести: утворення комерційних структур (банків, фірм) в Україні та за її межами; придбання об'єктів приватизації, іншої нерухомості на підставних осіб; використання електронної пошти при перерахуванні грошових коштів у іноземній валюті на рахунок підставної компанії або в рахунок оплати господарської операції за межами України; фіктивну поставку товарів, ніби замовлених для державних потреб, за які постачальники не отримують оплати тощо.

У вітчизняній юридичній літературі існує чимало поглядів на те, що таке «відмивання» доходів. Безперечним та спільним для міркувань, висловлених у різні часи, є те, що «відмивання» – це спосіб (механізм) надання правомірності злочинно здобутим прибуткам та надприбуткам [1, с. 70-72; 2, с. 57; 3, с. 357].

Учені-криміналісти під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, розуміють:

- виведення «брудних» коштів зі сфери обігу тіншового капіталу з наданням видимості їх законного походження [4, с. 99-100];

- обумовлену об'єктивними та суб'єктивними чинниками, взаємопов'язану із середовищем і в ньому відображену систему дій суб'єкта;

- типові схеми (типології), що полягають у здійсненні в певній послідовності «елементарних» фінансових і господарських операцій [5, с. 32-37];

- невід'ємну складову технології злочинного збагачення, тобто комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, що поєднані в єдиний ланцюг злочинної поведінки, де власне легалізація є останньою ланкою [6].

Отже, деякі вчені стверджують, що «відмивання» (легалізація) злочинних доходів – це приховування їх існування, незаконного походження та використання без ідентифікації доходів, одержаних незаконним шляхом [7, с. 15].

Спосіб вчинення злочину складається з комплексу дій: підготовки, вчинення і приховування слідів злочину. У зв'язку з цим істотне значення для методики розслідування зазначених злочинів має виявлення ознак, властивих тому чи іншому способу легалізації злочинних доходів, які можна об'єднати в три групи:

- пов'язані з використанням організованими злочинними групами, організаціями, спільністю прийомів, дій, операцій, методів впливу під час підготовки до легалізації;

- пов'язані з використанням організованими злочинними утвореннями прийомів, дій, операцій з введення вказаних доходів у законну економіку, політичні інститути, засоби масової інформації;

- пов'язані з використанням організаторами злочинного бізнесу прийомів, операцій, методів впливу з приховування, маскуванню слідів і наслідків легалізації.

Особливістю ситуації, що склалася, є використання злочинними групами банківської системи України, де активно пристосовують її до забезпечення потреб функціонування тіншової економіки та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Особливу небезпеку в кредитно-фінансовій системі становлять фірми-посередники і так звані «конвертаційні центри», діяльність яких нерозривно пов'язана з банківськими установами, що безпосередньо використовуються як інструмент при проведенні банківських операцій із переведення безготівкової грошової маси в готівку з легальної економіки в тіншову та навпаки.

Легалізація за своєю сутністю – це діяльність з виведення брудних грошових коштів із тіншової сфери економіки і розміщення (інтеграція) їх у сферу законного обігу за допомогою фінансових операцій та інструментів, а саме: договорів купівлі-продажу, позики чи кредитування, легальної підприємницької діяльності, або тіншової економіки; діяльності (відкриття та використання фіктивних фірм) тощо. Така злочинна діяльність не має національних кордонів. Постійно зростаюча інтегрованість світової банківської системи, відсутність міждержавних бар'єрів для переміщення капіталу сприяють спрощенню легалізації незаконно отриманих доходів [8, с. 34].

Організовані угруповання посилюють свої позиції через монополізацію окремих видів економічної діяльності, використовуючи відсутність надійних механізмів захисту ринкових відносин, прагнуть зберегти панівне становище в розподільчій сфері, блокують процес реформ, лобіюють прийняття необхідних законів та інших нормативних актів.

Вчені та практики констатують, що легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом, нині перетворилася в найбільш прибутковий вид незаконного підприємництва у світі. Організатори злочинних груп для надання допомоги щодо відмивання коштів залучають висококваліфікованих фінансових консультантів та аналітиків, адвокатів, аудиторів та ін.

Окрім науковці і практики підкреслюють, що «брудні» кошти проникають у легальну економіку з подальшим установленням фінансового контролю за діяльністю підприємницьких структур. Це призводить до подальшої криміналізації економіки й суспільства, підпорядкування економічних важелів та політичної влади злочинним угрупованням [9, с. 11].

Проблема боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, належить до числа невирішених як в Україні, так і в інших промислово розвинених країнах. Тому боротьба з цим особливо небезпечним злочинним посяганням була і залишається в центрі уваги таких міжнародних організацій, як ООН, Рада Європи, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (РАТР) та ін. Про це свідчить низка міжнародних правових актів. Зокрема, Віденська конвенція ООН «Про боротьбу з незаконною торгівлею наркотичними засобами і психотропними речовинами» (1988 р.), Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» (1990 р.), Сорок рекомендацій РАТР (1990 р., 1996 р, 2003 р.) та ін.

Для визначення державної протидії вказаним злочинам необхідно використовувати досвід міжнародних спеціальних органів.

Міжнародними спеціальними органами, які протидіють відмиванню коштів, в тому числі організованим злочинним групам, є:

1. «Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей», яка здійснює координацію роботи щодо боротьби з відмиванням коштів, заснована в Парижі 1989 року. Основна мета цієї групи – розкриття спроб намагань відмивання злочинних коштів. Незважаючи на широкий спектр дії, до її складу входять лише розвинені країни Заходу, а також Гонконг. Основними завданнями цього спецоргану є перевірка підготовленості національних служб, які відстежують легалізацію незаконно отриманих коштів (поліція, банківські системи та служби із боротьби з економічною злочинністю). На прикладі цієї групи було організовано декілька менших корпоративних груп, включаючи азійсько-тихоокеанську та карибську групи з відмивання коштів.

1990 року ця організація прийняла 40 рекомендацій, які нині вважаються основою механізму з недопущення відмивання коштів. Вони визначають ідентифікацію діючих суб'єктів банківських операцій, ведення обліку, який дозволяє державним органам відстежувати такі операції, а також правовий захист при повідомленнях про підозрілі операції. Ці рекомендації ратифіковані в Україні [10, с. 25].

«Група міжнародних фінансових дій» (CAPI) створена 1989 року за ініціативою Президента Франції Ф. Міттерана. Її метою є оцінка результатів діяльності співтовариства щодо припинення використання банків і фінансових інститутів для відмивання коштів та його подальшого вдосконалення. Членами CAPI є: Німеччина, Греція, Австрія, Австралія, США, Франція, Бельгія, Канада, Данія, Іспанія, Італія, Японія, Великобританія, Швеція.

У рамках нарад CAPI, які проводяться з 1990 року щорічно, відпрацьовуються конкретні рекомендації щодо розвитку та вдосконалення національного і кримінального законодавства, пропозиції щодо розвитку міжнародного співробітництва в галузі боротьби з легалізацією коштів.

«Міжнародна організація кримінальної поліції» – Інтерпол – здійснює координацію діяльності правоохоронних органів країн-учасниць щодо попередження та розслідування легалізації коштів, розробляє та приймає рекомендації [11, с. 154].

На рівні держави протидія кримінальним операціям із відмивання коштів є однією з актуальних проблем боротьби зі злочинністю. Великі комерційні структури (банки або фірми), володіючи розгалуженою мережею дочірніх (контрольованих) фірм, особливо в регіонах, легко можуть приховати фінансові операції практично будь-якої величини. Необхідно врахувати, що відстежити ланцюжок операцій при численності задіяних філій фірм надзвичайно складно. Основною метою злочинних груп є отримання надприбутків, які потрібно якось легалізувати (відмити) [12, с. 86].

Основні рекомендації державам-учасникам такі: оголосити відмивання «брудних» грошей злочином;

здійснити ряд ефективних заходів з метою виявлення, арешту, конфіскації легалізованих грошей; реалізувати ефективну систему встановлення особи клієнтів та впровадити процедури ведення обліку фінансовими установами; впровадити практику повідомлення компетентних органів влади про факти сумнівних угод при виникненні підозр про те, що в обігу знаходяться кримінальні кошти; підтримувати тісне співробітництво між державами при здійсненні операцій правоохоронного спрямування в боротьбі з відмиванням «брудних» коштів та ін. [13, с. 22-25].

Для держав, які вирішили приєднатися до Конвенції РЄ 1990 р., це могло означати необхідність суттєвої зміни національного законодавства. В п. 1 ст. 6 Конвенції («Правопорушення, пов'язані із відмиванням коштів») зазначено, що кожна сторона вживає законодавчих та інших заходів, щоб кваліфікувати в якості правопорушень такі діяння, якщо вони вчинені умисно: 1) перетворення або передачу власності, з усвідомленням, що така власність є доходом, з метою приховування або маскування незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій; 2) приховування або маскування справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення прав стосовно власності або володіння нею, з усвідомленням, що така власність є доходом, – а також з урахуванням правових систем Сторін та ін.

Низка держав, які приєдналися до Конвенції, відразу внесли у своє законодавство суттєві доповнення поняття легалізації, а також посилення відповідальності за злочини. У Великобританії з 1994 р. діє закон, відповідно до якого працівники всіх банків, які не повідомили правоохоронним органам про незвичні, підозрілі переміщення грошових коштів, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності та отримати від 2 до 14 років позбавлення волі. У Нідерландах набув чинності закон, який зобов'язував банківських працівників інформувати правоохоронні органи про надходження на рахунки своїх клієнтів сум понад 25 тис. гульденів. Аналогічні норми є у США, Італії та інших країнах [13, с. 34].

Кримінальне законодавство різних держав по-різному визначає коло діянь, відмивання доходів від яких є злочином. Кримінальне законодавство деяких держав визначає злочином відмивання доходів, отриманих від будь-яких незаконних дій (Росія, Казахстан); в інших до числа злочинів відносять легалізацію доходів тільки від злочинів (Білорусія, Польща, Франція); у ще інших вважають, що злочином є легалізація доходів лише від чітко визначеного переліку діянь (Німеччина, Україна).

Значний інтерес представляють положення Конвенції (1990 р.), що закріплюють заходи, яких повинні вжити держави на національному рівні. У числі таких у ст. 2

насамперед вказується на можливість вилучення знарядь здійснення злочину і доходів від них чи майна, вартість якого відповідає цим доходам.

У сучасних умовах одним із напрямків протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, руйнування фінансової бази злочинності, а також оздоровлення економіки є виключення можливості розпоряджатися отриманими незаконним шляхом доходами. З цією метою, наприклад, правова система Російської Федерації включає широкий набір норм як міжнародного, так і внутрішнього, права.

У російській правовій системі, наприклад, вилучення знарядь здійснення злочинів і доходів, отриманих від злочину, позначається словосполученням «звернення в доход держави» (ст. 86 КПК РФ). Під «конфіскацією» розуміється міра покарання, обумовлена судом за тяжкі й особливо тяжкі злочини, скоєні з корисливих мотивів, що виражається в примусовому безоплатному вилученні у власність держави усього чи частини майна, що є власністю засудженого (ст. 52 КК РФ). Варто вказати, що відповідно до російського законодавства вилучення знарядь злочину, речей, вилучених із цивільного обігу (наприклад, наркотиків, зброї), цінностей, придбаних злочинним шляхом, є конфіскацією майна, оскільки всі ці й аналогічні речі не можуть бути не тільки власністю засудженого, але взагалі не є об'єктом речових прав фізичних осіб.

Висновки. Організовані злочинні групи, злочинні організації легалізують злочинні доходи шляхом здійснення банківських, фінансово-господарських, зовнішньоекономічних та інших господарських операцій, придбання рухомого і нерухомого майна, правових документів, інших документів, що виконують роль грошового еквіваленту.

Для визначення заходів державної протидії вказаним злочинам необхідно використовувати досвід міжнародних спеціальних органів, наявність українських нормативно-правових актів та особливості функціонування економіки.

Список використаної літератури

1. Дудоров О. Чи спливають «брудні гроші» на поверхню. Легалізація злочинних прибутків, проблеми кримінально-правової протидії / О. Дудоров // Віче. – 1998. – № 1. – С. 70–72.
2. Сопільник Р.Л. Проблемні питання розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / Р.Л. Сопільник // Збірник наукових праць Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – № 4. – С. 57–61.
3. Лесів А.В. Розслідування легалізації (відмивання) грошей та майна, нажитих злочинним шляхом / А.В. Лесів // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів : ЛІВС. – № 3. – С. 356–368.
4. Матусовський Г.А. Особливості формування криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г.А. Матусовський // Питання боротьби зі злочинністю. – Х., 2004. – Вип. 9. – С. 94–101.
5. Шепитько В.Ю. Преступные технологии легализации (отмывания) денежных средств и способы их разоблачения : науч.-практ. пособие / В.Ю. Шепитько. – Х., 2002. – 245 с.
6. Про практику застосування законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квіт. 2005 р. № 5 // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5 (57). – С. 11.
7. Соловій Я.І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія / Я.І. Соловій, В.В. Дутка, А.В. Дутка. – Івано-Франківськ : Надвірнянський друк, 2008. – 231 с.
8. Корнієнко В.В. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом як певна технологія злочинного збагачення з використанням банків / В.В. Корнієнко // Фінансове право. – Ірпінь : НУДПС України, 2011. – № 1 (15). – С. 33–36.
9. Коляда П. «Випрані» гроші-2 (Проблеми застосування у практичній діяльності ст. 209 КК України) / П. Коляда // Юридичний вісник, 2002. – № 21. – С. 10–14.
10. Марчук Р.П. Взаємодія правоохоронних органів на міжнародному рівні у боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом / Р.П. Марчук // Криміналістичний вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2 (10). – С. 24–31.
11. Ніколаюк С.І. Проблеми оперативного забезпечення протидії легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом / С.І. Ніколаюк, А.Г. Семчук // Науковий вісник НАВСУ. – К 2003. – № 4. – С. 153–161.
12. Кримінологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. / [О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П. П. Михайліченко та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 203 с.
13. Кернер Х.-Х. Отмывание денег: Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / Х.-Х. Кернер, 3. Дах ; предисл. А.З. Жалинского ; пер. с нем. Т. Родионовой, Дж. Войновой. – М. : Международные отношения, 1996. – 40 с.